

В бурните, колкото величествени, толкова и трагични десетилетия в края на XIII век на българската историческа сцена се появила една забележителна личност.

Колкото значима, толкова и противоречива. Колкото обичана, толкова и недолюбвана. Колкото магнетична, толкова и презирана. Знаем името ѝ от една – единствена приписка, дело на Войсил Граматик, в която се казва, че „Аз, раб Божи Костадин чътъц, а зовом Войсил Граматик писах книги сие перзвитуеру Георгию, а зовом по Радосаву в граде Свърлизе в дни цара Иваила и при йепископе нишевцем Никодиме в лето 6747 индиктион стояху гръци под градом Тръновом.“

Без да си поставям за цел да влизам в каквато и да било полемика с големите специалисти по граматика и лингвистика, с професионалните историци или да претендирам за меродавност, имайки предвид особеностите на писменото слово в оня период, за нуждите на повествованието използвам формата Иваил. Твърде загадъчно име, носено от твърде загадъчен човек, минал през историята на страната ни както буря ломи изсъхнали дънери само за да даде възможност на млади филизи да намерят път към живота.

Да, след сприята животът се възражда, но последиците от нея се помнят дълго. Толкова дълго, че вдъхновяват, предизвикват противоречия или злост и до днес.

Всеки преценява за себе си. Иваил не е и никога няма да бъде еднозначен. И не би трябвало да е такъв, защото истинските хора не са светци или проклетници, а... истински хора. Пълнокръвни човеци. Защото черното и бялото съществуват само в главите на глупците. Всичко в характерите ни е просто нюанс на сивото.

Нека ви разкажа историята на Иваил цар така, както аз я знам. Другото оставям на вас.

Глава първа

Откъдето майката, оттам и родата

Родих се в грях.

Ако искате ме обвинявайте, че се оправдавам за нещата, които сторих после, свикнал съм. Животът ме научи да нося бремето на плещите си, без да се оплаквам. Не знам, може Бог да ме е създал такъв, може животът ми така да се е стекъл... Сами преценете.

Майка ми беше... просто майка. Като всяка една. Първите неща, които са се запечатали в паметта ми за нея, изобщо не са свързани с разума. Те са сякаш клеймо, оставило следа само и единствено в сърцето ми. Страхувам се, че сега, когато невинната ми по онова време душа, е препълнена с отрова, може и да кажа нещо, което да ви се стори недостатъчно силно, но не таеете и капка съмнение. Обичах тази свята жена истински.

Топлината. Ядеш, спиш, мърдаш, проплакваш, укрепваш. А тя неизменно е там. Без нея не бих оцелял и ден.

Разказвам собствената си история. Не съдя, не задавам въпроси, не търся отговори. Аз съм просто Иваил. Каквото съм сторил, сторил съм го. Вярвах, че вземам правилните решения. И не съжалявам за нито едно от тях. Напротив.

Живеех във време, което превърна всички ни в зверове. Клах и проливах кръвта си. Не исках да правя нито едното, нито другото, но вярвах, че така трябва и не съм се колебал нито за миг.

Но, да започнем от начало. Както рекох, родих се в грях, а в ония векове това не беше никак подобаващо начало на

живота. Ако мислите ми ви се струват разбъркани, няма да сбъркате. Съвсем в реда на нещата е. Не знаете, но ще разберете защо.

За майка ми бях тръгнал да ви разказвам. Неукрепналото ми телце намираше при нея не само топлина и грижа. Знаете какво е... Може да си мятал камъни по птичките, първичната злост иска своето, да си заклал вълк още преди да си навършил дванайсет, да си скочил върху съседското дете и да си го блъснал в прясната в най-свирепата зима която някога си виждал... Майката все ще те приласкае. Майката те обича безусловно. От дън душа, от цялото си сърце. При нея можеш да се подслониш каквато и беля да си сътворил, без да се страхуваш, че ще ти се сърди до живот.

Може да си една глава над нея, а десницата ти да е налята колкото бедрото ѝ, няма значение.

Ласката си беше все там и единствено тя ме успокояваше. Ден след ден. Майка ми не дочака да стана една глава по-висок от нея. Бог избърза.

Представяте ли си какво е да изкарваш цялото си битие с първородния ми грях на плещите си? Майка не си го беше пожелала. Не си го беше представяла така. Разказвала ми е за мечтите си и знам какво говоря. Просто ѝ се беше наложило да го изживее. По-право, наложено ѝ е било.

Единственото онождане¹ през живота ѝ... Тези няколко мига ѝ бяха отнели невинността на моминството и я бяха обрекли на самотата на грехопадението. В замяна ѝ беше оставило единствено мен. В един ден тя загубила иначе добрия си живот, но това го смлях хапка по хапка. Вие обаче можете да лапнете горчивата лъжица наведнъж. Да ви е сладко!

Майка била на петнайсет, дъщеря на вечно навъсен мъж, строг господар на една крепост в диплите на планината, която наричахме Хем. Точно между заснежените ѝ върхари на запад и пенливите морски талази на изток. Там родът на дядо ми живеел от време оно. Там се слушала волята им от

¹ онождане – акт на копулация

поколения и предците му посрещали с готовност всяка атака на враговете. Там съграждали вярата във величието си, преходно като всичко друго земно.

Мястото било проветриво, така да се каже. Врагове идвали и си отивали, загивали или завладявали, според случая. Веднъж тържествували, друг път оставяли костите си по хълмовете ни, в нищото, далеч от дома си.

Легендите твърдят, че родът ни е гнездо на велики хора, но аз няма как да го знам, защото майка ми е била твърде млада, когато я изгонили от него с мен в корема ѝ. По-право, заради мен в корема ѝ... Ще ви кажа само това, което съм подочул от тук – от там.

Бидейки почти невръстна, по времето на цар Калиман², сам по себе си малък пикльо, колкото и надуто да звучат титлата и името му, майка ми я положил по гръб някакъв. Не е хубаво да говориш така за баща си, но ето, правя го, съдете ме, ако искате. Веднага уточнявам, Калиманчо не носи никаква вина за събитията, които са се случили по времето, когато е седял на престола.

Прелъстил я не царят, нали бил дете, а един хубавец със засукан мустак, едър като мечка в гърдите. Тя твърдеше, мир на праха ѝ, че му се е опънала, но това аз не го вярвам, Бог да ми прости.

Оня безподобен нехранимайко, баща ми, дошъл в твърдината, яхнал дорест кон. Почти невръстната девойка го видяла през мъничко прозорче на покоите си в една ранна утрин, когато слънчевите лъчи се отразявали в покритите му с броня от ковано желязо плещи, и веднага се влюбила в него. Заради любовта ѝ, която я надживя, мразя оня на дорестия кон още по из дъното на душата си.

Какво ѝ е наговорил, аз не мога и не искам да знам. Но явно е бил убедителен в приказките. Поне, ако съдим по последвалите събития.

² Калиман I Асен – цар на България (1241 – 1246); Син на цар Иван II Асен от брака му с маджарската принцеса Анна-Мария

Чул съм, че бил як мъж с рязък глас и непреклонна дума. Силен на маса, сякаш непобедим в битка. Изпратили го от Царевия град, за да помогне в охраняването на източните проходи на Хем, тъй като ромеите искали да ги овладеят и да си осигурят лесен начин да нахлуват на север от планината.

Щом е довел цяла дружина воители, не е бил човек без гръб. Пък и дядо ми и баба ми се направили на разсеяни за намеренията му, а майка го пустила в ложето си, между недокосваните си от мъжка ръка бедра. Тоя гад е бил добър воин и обаятелен мъж, за това не можем да спорим. А и с положение в средите на знатните. Също нямам съмнение. Макар и през последващите години да направих всичко възможно, за да го обвие съзнанието ми в пелена от злъч и ярост.

Майка започнала да наедрява точно след като Ирина, последната жена на Иван Асеня³, цар над царете ни, ромейка и по произход, и по нрав, отровила Калиман. Така се твърди, тогава не съм бил роден, та само поназнайвам оттук-оттам.

Каквото и да се е случило обаче, ясно е, че Калиман, роден на Иван Асеня от маджарката Анна-Мария, си заминал скоропостижно още невръстен, а на трона се възкачил Михаил⁴, син на Ирина. В първата година на управлението на този цар, и той дете като предшественика си, съм се пръкнал аз.

Били тежки времена за България. Старата слава на родината ни се сгромолясвала като ударен от гръм вековен орех, а богатствата и многобройните ѝ земи станали привлекателна плячка за хищните ѝ съседи. Не било леко и на майка ми, макар това, което се струпало на родната ни земя да засенчвало нейните неволи.

Щом дядо и баба, тези издънки на славни родове, поддали на бащиното ми велелепие и майка ми позволила на юначния воин да пръсне смето си в нея, той внезапно изчезнал.

³ Иван II Асен – цар на България (1218 – 1241)

⁴ Михаил II Асен – цар на България (1246 – 1256); син на Иван II Асен от брака му с Ирина Комнина

Просто ей така. Не им станал зет. Нито пък неин съпруг. Или пък мой баща.

Отблъснал още едно ромейско нападение, събрал дружината си още на разсъмване в онзи зноен летен ден и зората се отразила в бронята на гърба му. Задържал се само няколко седмици.

Пришпорил дорестия си кон към Търновград. Пяна капела на парцали от бърните на горкото животно, но той не спирал. Някои дори твърдят, че възнамерявал да се опита да седне на престола.

Трябва да признаем, че, ако наистина е имал такива намерения, е избрал твърде сгоден случай. Ирина била свалила Калиман, цар бил няколкогодишният детиняк Михаил. Какво можело да спре мъж в силата си, какъвто бил баща ми, да сложи короната на търновските царе на главата си? Нищичко. Освен съдбата.

Майка ми мълвеше с половин уста – загинал на отиване към Престолния град. Обещал, че, като завладее трона, ще се върне за нас. Дали е имал подобно намерение или не, само можех да гадая. Дядо осъзнал, че е започнал да се оплита в собствените си кълчища, а мама зачакала любовта на живота си да се появи отново.

Оня обаче попаднал в засада, поставена от други боляри, също петимни за търновския трон. Изклали дружината му до крак, а после свалили и него от коня, макар и да не спрял да размахва меч си, докато не го набучили с поне трийсет стрели. Заклал, изтърбушил, посякъл, разпорил десетки мъже. А накрая, паднал по гръб, скършил врата и на тоя, който дошъл да се увери, че е мъртъв. Може да са слухове, може и да не са.

Дядо ми осъзнал, че иначе отлично замисленият му кроеж да ожени дъщеря си за бъдещ цар, не се получил, както му се било искало. Въпреки стремежите си, се озовал с пръст в устата и трудна⁵ от греховна връзка дъщеря.

Той обаче бил със студено като парче лед сърце и не си

⁵ трудна – бременна жена

поплювал за нищо. Без много-много да се замисля, прокудил майка ми в едно от селата, които владеел заедно с крепостта си.

Изгонил я най-безцеремонно, след като ѝ устроил публично унижение на площада, и мятал от стените на твърдината си зелки по нея, крещейки в несвяст, че е паднала блудница. Поела била пътя на Дявола. Сякаш той нямал участие в пропадаването ѝ...

И така, с майка ми сме останали сами. Не съвсем, де, поне не и в битийно отношение, слава на Бога. Дядо все пак разпоредил тя да бъде обгрижвана от жените на пастирите, долу, в полето. Не ни беше забравил напълно, това не мога да му отрека. Просто искаше да сме далеч от очите му, независимо каква е била причината – дали заради проваления му кроежи или защото се срамуваше каква каша е забъркал самият той, за да съсипе живота на дъщеря си.

Но всичко сторено влачи друго след себе си. Никой не може да избяга от него. Така е било, така и ще бъде. Никой обаче не би успял да избяга от последствията на постъпките си. Не се е случвало, не се случва и няма да се случи. Дядо ми прокудил първородната си дъщеря, но така дал почва на синовете си да се настроят един срещу друг. Е, това не станало веднага, защото по онова време те били невръстни, но пък и не се забавило твърде много. Да си кажа честно, Бог избра правилния момент за дрязгата между вуйчовците ми. Но, докато стигнем дотам, има още много да разказвам.